

Opgave 1 Over scepsis in de rechtbank

De zaak Lucia de B., de Schiedammerparkmoord en de Puttense moordzaak zijn allemaal voorbeelden van gerechtelijke dwalingen. In deze rechtszaken werden lange gevangenisstraffen opgelegd, maar in alle drie de gevallen werd de zaak enkele jaren later heropend en werden de vermeende daders vrijgesproken. Er bleek gerommeld met bewijs, het Openbaar Ministerie (OM) had fouten gemaakt en de schuldigen bleken onschuldig.

Volgens wetenschapsfilosoof Ton Derksen komen gerechtelijke dwalingen vaker voor dan we denken. Hij acht de kans groot dat er in Nederland veel onschuldige mensen achter de tralies zitten.

‘Redeneringen van juristen zitten vol fouten’, zegt hij. Maar in Nederland mogen rechtszaken maar zelden worden heropend, waardoor die fouten ook maar zelden aan het licht komen.

Om wat voor fouten gaat het volgens Derksen?

tekst 1

Uiteindelijk gaat het om de vraag: heeft Jan Klaassen Katrijn vermoord? En dat is primair een empirische vraag, geen juridische vraag.

Als je het zo bekijkt, zijn juist de officieren van justitie, de rechters en helaas ook de advocaten niet opgeleid voor hun taak. Omdat ze geen empirisch-wetenschappelijke scholing hebben en zich wel beroepsmatig met waarheidsvinding bezighouden, doen ze dat laatste op de manier zoals ze dat in de alledaagse praktijk geleerd hebben: met behulp van cognitieve instincten, die in het alledaagse leven hun waarde hebben bewezen, maar zich ook tegen ons kunnen keren.

Ik geef twee voorbeelden van cognitieve instincten: ‘het bewijsmateriaal past bij het scenario, dus is het scenario waar’ en ‘het confirmatieoordeel’, ook wel bekend als ‘tunnelvisie’: we zijn geneigd te geloven wat bij ons standpunt past, wat niet past nemen we niet serieus.

naar: Ton Derksen, Onterecht levenslang, in: Wijsgerig Perspectief, 2016

Derksen stuurt in tekst 1 aan op het gebruiken van de correspondentietheorie voor waarheid bij waarheidsvinding in de rechtspraak. Als je aan waarheidsvinding doet, is het van belang om te weten wanneer je iets voor waar houdt en wanneer niet.

3p 1

Leg uit:

- wat de correspondentietheorie voor waarheid inhoudt,
- welk waarheids criterium voor waarheid we volgens Derksen gebruiken bij onze cognitieve instincten en
- of Derksens houding tegenover waarheid aansluit bij het wetenschappelijk scepticisme of bij het pyrronisme.

Een van de rechtszaken die Derksen analyseert is de zaak Olaf H. Olaf H. kocht een tweedehandsauto en ging, nadat hij had betaald en de rekening door de autohandelaar had laten ondertekenen, even naar het toilet. Toen hij terugkwam, zag hij hoe de vrouw van de autohandelaar werd vermoord en ontdekte hij dat ook de autohandelaar zelf was doodgeschoten. In paniek reed Olaf H. weg in zijn net gekochte auto. Hij belde niet naar de politie, maar haalde onmiddellijk zijn Roemeense vriendin op en reed met haar naar Roemenië.

Toen Olaf H. na twee dagen terugkwam, werd hij gearresteerd. Getuigen hadden hem op de plaats delict gezien en van de onbekende schutter werden geen sporen gevonden. Olaf H. werd veroordeeld tot levenslang. Volgens Derksen heeft het OM in deze rechtszaak vooral vanuit het eigen gelijk geredeneerd dat Olaf H. schuldig is. Het OM heeft volgens Derksen te weinig gekeken of het bewijsmateriaal ook passend kon zijn voor een sceptisch, alternatief scenario waarin er een andere dader is dan Olaf H. En daar zijn best redenen voor. Getuigen bevestigen bijvoorbeeld dat Olaf H. en zijn vriendin al maanden van plan waren om naar Roemenië te gaan omdat haar visum was verlopen. De reis was dus misschien geen vlucht. En Olaf H. belde niet naar de politie, omdat vrienden bij hem thuis een wietplantage hadden.

Derksens opvatting zou je kunnen weergeven als een sceptische paradox, waarbij de eerste bewering luidt: 'Het OM weet dat Olaf H. de moordenaar is'.

Het contextualisme en het relevantisme hanteren verschillende methoden om vast te stellen of je iets weet. In bovenstaande context zou zowel vanuit het contextualisme als vanuit het relevantisme de conclusie zijn dat het OM niet weet dat Olaf H. de moordenaar is.

3p **2** Geef de zaak Olaf H. weer als sceptische paradox.

Leg uit dat het OM niet weet dat Olaf H. de moordenaar is:

- volgens een contextualist en
- volgens een relevantist.

Om te laten zien hoe het OM redeneert, beschrijft Derksen de volgende dialoog tussen de verdediging en het OM. Met de opmerkingen tussen haakjes expliciteert Derksen de vooronderstellingen van het OM.

tekst 2

- Verdediging: Olaf H. kon niet schieten. Dan lukt het je niet om deze mensen van een afstand elk met één schot door het hoofd te schieten.
- OM: Olaf had geluk. (Hij moet geluk hebben, want hij heeft vermoord en kon niet schieten.)
- Verdediging: Er lag een verkoopbon met zijn naam in de la van de autohandelaar. Een moordenaar afficheert zich niet op zo'n manier!
- OM: Olaf was in paniek, hij heeft de bon laten liggen. (Olaf was de moordenaar. Hij heeft de bon laten liggen, dus hij moet in paniek geweest zijn).

naar: Ton Derksen, Onterecht levenslang, in: Wijsgerig Perspectief, 2016

De verdediging problematiseert in tekst 2 kennisclaims over het schuldscenario van het OM. Derksen concludeert uit deze dialoog dat zowel het onschuldscenario als het schuldscenario 'gelijkelijk met het bewijsmateriaal overweg kunnen' en dus niet discriminerend genoeg zijn om tot een uitspraak te komen.

Kennisclaims kunnen onder andere pyrronistisch en cartesiaans worden geproblematiseerd. De ene manier is te herkennen in de benadering van de verdediging in tekst 2. De andere manier in de benadering van Derksen op basis van tekst 2.

- 3p **3** Leg uit welke van de twee benaderingen pyrronistisch is en welke cartesiaans.

Beargumenteer vervolgens of jij in het geval van deze rechtszaak de cartesiaanse manier nuttig of nadelig vindt voor de rechter.

Volgens Derksen zoekt het OM te veel naar bevestiging van wat het al denkt. Dit is volgens Derksen een methodologische fout.

Karl Popper geeft een methode om tot een theorie of bewijs te komen.

- 2p **4** Leg uit:
- dat de genoemde methodologische fout is op te lossen met een methode gericht op falsificatie en
 - dat Derksens opvatting daarom aansluit bij de wetenschapsopvatting van Popper.

Om foute veroordelingen op grond van ‘passend bewijsmateriaal’ te voorkomen, is in Nederland bij wet vastgelegd dat de rechter minstens twee bewijsmiddelen moet hebben om iemand te mogen veroordelen. Bijvoorbeeld de verklaring van de verdachte en een verklaring van een onafhankelijke deskundige.

Daarnaast moet de rechter overtuigd zijn zonder dat er sprake is van gerede twijfel. Dit geeft de rechter de mogelijkheid om uiteindelijk toch niet te veroordelen, ook als er wel twee bewijsmiddelen zijn. Derksen vindt deze toevoeging van het overtuigd-zijn niet voldoende:

tekst 3

De wet zegt er niet bij wanneer de rechter overtuigd moet zijn. De Nederlandse juristen hebben hier wat op gevonden: het sprongetje van Scholten. Een rechter wikt en weegt en dan ‘voelt hij aan zijn water’, zoals de ex-voorzitter van de Raad van de Rechtspraak zei, dat de verdachte echt de dader is. Hij neemt dus een intuïtieve sprong van onzekerheid naar zekerheid.

naar: Ton Derksen, 2016

Als Derksen gelijk heeft, zou je op basis van het sprongetje van Scholten Nederlandse rechters bij het tot standkomen van een veroordeling wellicht een gebrek aan integriteit ten opzichte van hun wereldbeeld kunnen verwijten.

- 3p **5** Leg uit dat ‘het sprongetje van Scholten’ abductief is. Geef vervolgens met deze abductie een argument voor **en** een argument tegen bovenstaand verwijt.

Omdat er vaak geen sluitend bewijs is voor een moord, komt het in het Nederlandse rechtssysteem bijna altijd aan op het overtuigd-zijn van de rechter. Volgens Derksen is het onmogelijk dat rechters hun overtuigingen zo verantwoorden dat onschuldige burgers nooit meer ten onrechte worden veroordeeld. Agrippa zou het met Derksen eens zijn over de onmogelijkheid van verantwoorde opvattingen.

Volgens Derksen moet deze onmogelijkheid van verantwoorde overtuigingen van rechters ertoe leiden dat het Nederlandse rechtssysteem wordt aangepast. Hij wil dat zaken makkelijker heropend kunnen worden dan nu het geval is, zodat vonnissen ook vaker kunnen worden herroepen: liever een schuldige vrij dan een onschuldige in het gevang.

De vraag of het Nederlandse rechtssysteem moet worden aangepast zoals Derksen voorstelt, kan je benaderen vanuit verschillende ethische theorieën.

4p **6** Leg met de drie onderdelen van Agrippa's trilemma uit dat het onmogelijk is dat rechters nooit meer een onschuldige veroordelen.

Geef vervolgens twee argumenten om het rechtssysteem aan te passen zodat zaken makkelijker heropend kunnen worden:

- één vanuit de plichtethiek en
- één vanuit de gevolgenethiek.

Maak tot slot een afweging tussen deze twee ethische argumenten aan de hand van het onderscheid tussen de instrumentele en intrinsieke waarde van de mens.